

Paweł Usow

Białoruskie Centrum Badań Europejskich

Białoruś – „neoautorytaryzm z ludzką twarzą”?

Republika Białorusi wciąż pozostaje jednym z krajów w Europie, w którym funkcjonuje system niedemokratyczny i od 20 lat rządzi ten sam człowiek – Aleksander Łukaszenko. Białoruś nie jest politycznym wyłomem w przestrzeni postsowietycznej, w której istnieje siedem państw niedemokratycznych z różnymi terminami „istnienia politycznego” i cztery państwa, których losy ciężko przewidzieć, niemniej jednak autorytarny reżim u granic Unii Europejskiej budzi wielkie zainteresowanie. Po dramatycznych wydarzeniach na Ukrainie w roku 2014 Białoruś została zepchnięta na margines polityki europejskiej, co również doprowadziło do zmiany podejścia i strategii wobec tego kraju – od izolacji do dialogu – kształtując wizerunek systemu politycznego na Białorusi jako „autorytaryzm z ludzką twarzą”¹.

Określenie ustroju politycznego na Białorusi: pomiędzy nauką i ideologią

Utworzenie, proces konsolidacji reżimu autorytarnego na Białorusi oraz sprawowanie władzy doprowadziło do pojawienia wielu określeń i definicji tego ustroju, wśród których można odnaleźć następujące: reżim hybrydowy², łukaszyzm³, dyktatura kołchozowa, bonapartyzm⁴, faszizm⁵, neokomunizm⁶, totalitaryzm⁷, sułta-

¹ *Posledniaya inauguracija. Lukashenko verit, chto sposoben peredat' vlast' mladshemu synu*, „Belaruskaya Prawda”, <http://belprauda.org/lukashenko-verit-chto-sposoben-peredat-vlast-mladshemu-synu/>, inf. z 11 II 2016.

² N. Antanovich, *Politicheskaya nauka v Respublikie Belarus: problemy stanovlenija i razvitija*, „Palitycznaja Sfera” 2004, nr 3, s. 12.

³ V. Kapitanin, *Oppozicionery na chuźbinie. Zenon Poznika i Semion Shareckij o lukashizmie i rossijskom shovinizmie*, „Kijevsckije Wedomosti”, <http://kipiani.org/plain.cgi?311>, inf. z 5 VIII 2008.

⁴ V. Chernov, *Avtoritarnyj reżim w Belarusi: charakter, zapas prochnosti, warianty transformacii*, „Adkrytaję Gramadstva” 1998, nr 4, <http://www.data.minsk.by/opensociety/106/2.html>, inf. z 11 VIII 2008.

⁵ A. Suzdalcev, *Belorus-Baltijskij kanal. Lukashizm*, „Nashe Mnienije” 15 X 2004, http://www.nmnbj.org/pub/081104/bel_balt.html, inf. z 10 VIII 2008.

⁶ S. Shushkievich, *Neokommunizm w Belarusi*, Smoleńsk 2002, s. 31.

⁷ A. Potupa, *Belarusian Scholar Argues that Only the Country's Fledgling Democratic Movement Can Save Belarus from Dictatorship*, “The Jamestown Foundation Prism a Biweekly on the Post-Soviet States 3”

nizm⁸, demokracja nieoliberalna⁹, dyktatura wybierana¹⁰ itd. Część tych definicji ma raczej ideologiczny i publicystyczny charakter, były one tworzone w celu „demonizacji” reżimu politycznego. Rzecz jasna, autorytaryzm nie tworzy komfortowych warunków dla życia i funkcjonowania jednostki, tym bardziej gdy jednostka ta ma własne zdanie na temat polityki, jednak reżim białoruski stoi daleko od takich systemów jak faszyzm lub totalitaryzm. Nie będę się skupiał na każdej definicji i prowadził analizę porównawczą, gdyż dość szeroko opisałem ją w mojej książce *Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi w latach 1994–2010*.

Rozważając to, czym jest reżim polityczny na Białorusi, warto zwrócić uwagę na fakt, jak jest on określany w nauce oficjalnej, oraz pokazać, iż w systemach niedemokratycznych granice między nauką i ideologią zanikają bardzo szybko. Na Białorusi nauka stała się narzędziem ideologii i działa na rzecz reżimu politycznego, a sami intelektualiści zabezpieczają polityczną i ideologiczną legitymację funkcjonowania władzy i obsługują jej interesy¹¹. Upolitycznienie nauki humanistycznej na Białorusi również świadczy o odmiennych cechach reżimu politycznego w tym państwie.

W białoruskiej akademickiej państwowej myśli politycznej reżim białoruski jest jednoznacznie definiowany jako reżim demokratyczny. Jednakże w nauce można zauważyć pewien „pluralizm” definicji reżimu białoruskiego. Pluralizm ten polega na stopniu nadawania i nacechowania reżimu białoruskiego elementami demokratycznymi i na ocenach poziomu rozwoju demokracji na Białorusi.

Jedna grupa autorów uważa na przykład, że reżim białoruski jest ustrojem niezupełnie demokratycznym i znajduje się w stanie transformacji, inna zaś twierdzi, że reżim białoruski posiada wszystkie cechy reżimu demokratycznego i że demokracja osiągnęła w kraju wysoki poziom.

Badacze, którzy charakteryzowali reżim polityczny jako przejściowy, czyli nie do końca demokratyczny, nie negowali faktu, że reżim białoruski charakteryzują niezupełnie demokratyczne metody funkcjonowania i sprawowania władzy (N. Antonowich 2004, P.I. Bondar 2003, Jekadumau 2001). Białoruski reżim z ich punktu widzenia jest mocno scentralizowany, władza prezydenta ma w nim przewagę nad innymi instytucjami władzy właśnie ze względu na okres przejściowy¹². Mocna władza prezydenta jest zjawiskiem koniecznym i potrzebnym dla uchronienia państwa i społeczeństwa od

---

1997, nr 14, <http://potupa.iatp.by/articles/1997/e/fledglingdemovement.htm>, inf. z 12 VIII 2008.

⁸ G. Ioffe, *Culture Wars, Soul-Searching, and Belarusian Identity*, „East European Politics and Societies 21” 2007, nr 2, s. 349.

⁹ F. Zakaria, *The Future of Freedom. Illiberal Democracy At Home and Abroad*, New York–London 2003, s. 53.

¹⁰ E. Korosteleva, C. Lawson, R. Marsh, *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, London 2003, s. 14–15.

¹¹ N. Antanovich, *Politieskaya nauka v Respublikie Belarus: problemy stanovlenija i razvitija*, „Palitycznaja Sfera” 2004, nr 3, s. 12.

¹² P.I. Bondar, U.P. Bondar, *Politologia*, Mińsk 2003, s. 85.

negatywnych skutków i anarchii. Zwolennicy tej koncepcji wychodzili z założenia, że społeczeństwo białoruskie nie było przygotowane do funkcjonowania w warunkach demokracji i dlatego demokracja ta mogła i powinna zostać ograniczona.

W związku z tym reżim białoruski był określany jako specyficzny model polityczny, który wykształcił się w warunkach okresu przejściowego i w procesie funkcjonowania wykorzystywał metody zarówno autorytarne, jak i demokratyczne.

Inni autorzy – V.I. Bobrovich i E.L. Soslovskaja – w podręczniku *Politologia* (2006) zaznaczyli, że dla niektórych państw Europy Wschodniej (nie wskazując wprost na Białoruś) charakterystyczny jest progresywny (nowy) autorytaryzm. „Istota tego modelu leży w zachowaniu prawie nieograniczonej władzy wykonawczej i w aktywnym wykorzystaniu powolnych, stopniowych (w porównaniu do liberalizmu) metod przejścia do gospodarki rynkowej”¹³.

Zgodnie z myślą autorów zachowanie autorytarnych metod funkcjonowania państwa pozwala skutecznie rozwiązywać socjalne i gospodarcze problemy na etapie przejściowym. Czasem nawet w retoryce politycznej pojawiały się określenia metod sprawowania władzy politycznej jako metod charakterystycznych dla dyktatury politycznej, lecz podobnemu stylowi rządzenia były nadawane pozytywne cechy.

W swoich wystąpieniach Aleksander Łukaszenko niejednokrotnie zaznaczał: „Mówią, że Łukaszenko to dyktator. A dlaczego? Dlatego że Łukaszenko często »bierze« na siebie te problemy, którymi powinni się zajmować inni ludzie”¹⁴.

Politycy i politolodzy usprawiedliwiali fakt pewnego wzmocnienia władzy centralnej, które odbywało się wyłącznie w ramach i zgodnie z konstytucją¹⁵, tym, że inaczej nie byłoby możliwe rządzenie społeczeństwem białoruskim. Głównymi przyczynami niezbędności funkcjonowania pewnych mechanizmów autorytarnych na Białorusi w okresie przejściowym były: brak podstawowych umiejętności społeczeństwa, aby żyć i kierować się zasadami demokratycznymi, oraz brak kultury demokratycznej. P.I. Bondar, charakteryzując kulturę polityczną społeczeństwa białoruskiego, wyróżnił następujące jego negatywne cechy:

- paternalizm,
- poddaństwo i lojalność obywateli wobec władzy politycznej,
- zacofanie społeczeństwa obywatelskiego,
- brak doświadczeń i wiedzy demokratycznej¹⁶.

W związku z brakiem kultury demokratycznej i słabością tradycji obywatelskich, czyli zdaniem autora „zacofaniem społeczeństwa obywatelskiego”, społeczeństwo białoruskie nie rozumiało wartości demokracji i nie chciało jej przyjąć. Dlatego niezbędne było wprowadzenie takiego reżimu, który potrafiłby przygotować i w dalszej perspek-

¹³ V.I. Bobrovich, E.L. Soslovskaja, *Politologia*, Mińsk 2006, s. 63.

¹⁴ Fragmenty wywiadu Aleksandra Łukaszenki w programach TV: BT, ONT i STV. *Oficjalnyj sajt prezidenta RB*, <http://www.president.gov.by/press13502.print.html>, inf. z 17 II 2008.

¹⁵ V.A. Melnik, *Gosudarstvennaja ideologia Republiki Belarus, konceptualnyje osnovy*, Mińsk 2007, s. 262.

¹⁶ P.I. Bondar, U.P. Bondar, *op. cit.*, s. 85.

tywie doprowadził społeczeństwo do demokracji. Dlatego reżim polityczny, który powstał w latach 1994–2010, był „harmonijnym” bilansem politycznym i wypełnia te cele. „Nastawiamy się na niepełne przygotowanie społeczeństwa do swobody, na niezdolność do przyjmowania różnych opinii i podejść” – pisał akademik A. Rubinów, jeden z ideologów państwowych. „Kultura demokratyczna nie pojawia się w ciągu jednego dnia. Wolność powinna być udzielana społeczeństwu na tyle, na ile jest ono gotowe być za nią odpowiedzialne. Co się tyczy demokracji na Białorusi, to mamy zarówno wybory głowy państwa, trójpodział władzy, działającą w ramach prawa prasę, partie polityczne, jak i związki zawodowe. Wynaleźliśmy taką odmianę demokracji, która pomaga rozwojowi społeczeństwa na tym etapie, a nie niszczy go”¹⁷.

W ten sposób, zgodnie z opinią oficjalnych politologów białoruskich, jeżeli nawet dla reżimu białoruskiego były charakterystyczne cechy autorytarne, to wcale nie oznaczało tego, że sam reżim był autorytarny i że służyły one wyłącznie do ograniczania, opanowania i powstrzymania negatywnych zjawisk związanych z demokratyzacją społeczeństwa, takich jak chaos i destabilizacja. Jednocześnie reżim całkowicie gwarantował funkcjonowanie podstawowych mechanizmów zapewniających istnienie demokracji w państwie, która zdaniem autorów wyrażała się: w wyborach, funkcjonowaniu partii opozycyjnych, wolności wyznania itp. Jest to pewna naukowa hipokryzja, która jednak jest skutecznie wbudowana w system propagandowy i ideologiczny.

Białoruski neoautorytaryzm

Ukształtowanie reżimu niedemokratycznego (neoautorytarne) na Białorusi było wynikiem wielu procesów historycznych, społecznych, politycznych i gospodarczych. Z jednej strony społeczeństwo białoruskie odczuwało wielką nostalgię za stabilnością i porządkiem, który istniał w czasach Związku Radzieckiego. Nostalgia wynikała również z głębokiego rozczarowania i frustracji spowodowanych reformami demokratycznymi. Z drugiej strony Aleksander Łukaszenko okazał się człowiekiem, który nie tylko podsycił te oczekiwania i nimi manipulował, lecz także potrafił je zrealizować.

Większość społeczeństwa marzyła o stabilności i porządku, wiązała z prezydentem Łukaszenką nadzieję na możliwość realizacji tych oczekiwań. W pewnym sensie A. Łukaszenko potrafił wypełnić obietnice, jego reżim przywrócił stabilność i porządek, ale zarazem całkowicie ograniczył społeczeństwo w jego swobodach obywatelskich.

Można powiedzieć, że dzięki konkretnym krokom politycznym i społeczno-gospodarczym Białoruś „powróciła” do czasów sowieckich, dokładniej mówiąc, to czasy sowieckie wróciły na Białoruś wraz z ukształtowaniem się reżimu niedemokratycznego. Bez względu jednak na to, że atmosfera polityczna na Białorusi bardzo przypomina okres sowiecki, powstanie nowego reżimu politycznego nie jest prostym powrotem i całkowitym skopiowaniem modelu funkcjonowania systemu sowieckiego.

Niedemokratyczny reżim polityczny, który zaistniał na Białorusi, był mieszanką różnych elementów sprawowania i funkcjonowania władzy, sposobu kontroli i stero-

¹⁷ A. Rubinov, *Tupiki krestovogo pohoda za demokratiju*, „Sovetskaja Belorussja” 27 X 2006.

wania społeczeństwem. Mechanizmy, metody, formy kontroli politycznej, socjalnej i ekonomicznej są w znacznym stopniu modernizowane. I tak, reżim nie dążył do kontrolowania prywatnego życia i działalności jednostek, jak to było w ZSRR. Na Białorusi istniały warunki do rozrywki i konsumpcji, indywidualnej (prywatnej) działalności gospodarczej, co sprzyjało rezygnacji znacznej części społeczeństwa z życia politycznego. Polityka w stosunku do oponentów reżimu opierała się nie na ich całkowitym wyeliminowaniu, lecz na dyskredytacji i marginalizacji struktur opozycyjnych, co zniechęcało obywateli do udziału w ruchach czy partiach opozycyjnych.

Do systemu politycznego były również skutecznie dostosowywane elementy i instytucje, które są właściwe systemom demokratycznym i pojawiły się na Białorusi w czasach transformacji politycznej w latach 1991–1993.

Rzecz jasna, większość instytucji demokratycznych w trójpodziale władzy na wykonawczą, ustawodawczą i sądową, partie opozycyjne czy organizacje pozarządowe po roku 1994 pełni funkcje formalnie i jest potrzebna do wzmocnienia reżimu i jego legitymizacji. Niemniej jednak ich obecność w systemie politycznym nadaje reżimowi białoruskiemu nowe charakterystyczne cechy.

Reżim polityczny, który zaistniał na Białorusi, stanowi bardzo ciekawy fenomen polityczny, u jego podstaw leży zarówno autorytarna tradycja sowiecka, jak i instytucje i mechanizmy typowe dla reżimów demokratycznych oraz białoruski tradycyjny typ kultury i świadomości politycznej. Wszystko to sprzyjało z kolei pojawieniu się rozmaitych naukowych ocen, definicji tego, czym w istocie był ten reżim.

W ten sposób reżim neoautorytarny nie jest przedłużeniem poprzedniego reżimu w następstwie ewolucji, ale zupełnie nowym reżimem politycznym, który powstaje w wyniku cofania się (regresu) pewnych procesów demokratycznych, ograniczania funkcjonowania instytucji i swobód demokratycznych, które funkcjonowały po upadku poprzedniego reżimu niedemokratycznego, np. na Białorusi. Inaczej mówiąc, aby powstał reżim neoautorytarny, poprzedni niedemokratyczny system polityczny musi upaść, przynajmniej instytucjonalnie. W okresie przemian i demokratyzacji konieczne jest powstanie nowych instytucji politycznych. Z kolei instytucje demokratyczne, które kształtują się po upadku starego systemu autorytarnego, nie są na tyle mocne ani jednolite, aby powstał skonsolidowany reżim demokratyczny, co też prowadzi do powstania nowego reżimu autorytarnego.

W dalszej perspektywie, pod wpływem innych czynników reżim neoautorytarny może wejść w fazę ponownych zmian.

Proces powstawania reżimu neoautorytarnego

reżim autorytarny —→ (okres przejściowy, upadek reżimu autorytarnego) —→
reżim (pół)demokratyczny —→ *reversed transition* —→ reżim neoautorytarny
—→ redemokratyzacja (*redemocratization*)¹⁸

¹⁸ G. O'Donnell, *Delegative Democracy*, "Journal of Democracy" 1994, nr 1, s. 64.

Z jednej strony podobne zmiany mogą jednak doprowadzić do kształtowania takich reżimów, które ze względu na organizację władzy i prowadzoną politykę mogą być określane jako reżimy sułtanistyczne, na przykład w Kazachstanie (1991 – do czasów współczesnych), Turkmenistanie, Kirgizji (1991–2005) po upadku ZSRR. Jednocześnie istnienie pewnych instytucji i procedur demokratycznych może zbliżyć reżim neoautorytarny do autorytaryzmu **elektoralnego** albo **konkurencyjnego**. Jednak wspomniane koncepcje skupiają się wyłącznie na analizie roli i miejsca wyborów instytucji demokratycznych w reżimach niedemokratycznych, przy czym nie jest uwzględniana polityka wewnętrzna (społeczna i gospodarcza) reżimów niedemokratycznych. Dlatego porównywanie reżimu autorytarnego do reżimu elektoralnego czy konkurencyjnego jest trudne, ponieważ reżim elektoralny może mieć cechy reżimu na przykład sułtanistycznego (Kazachstan, Azerbejdżan, Uzbekistan).

Podstawowe cechy neoautorytaryzmu na Białorusi

Nie można negować tego faktu, że postać prezydenta Łukaszenki grała i wciąż gra ważną rolę w tworzeniu i istnieniu dzisiejszego systemu, mimo że przez polityków i dziennikarzy niezależnych A. Łukaszenko jest określany jako „prezydent przypadkowy”¹⁹. Tymczasem jego żądza władzy, umiejętność rozmawiania z ludźmi, wyczuwania nastrojów społeczeństwa, zdolność do utrzymania się przy władzy bez względu na okoliczności świadczą o tym, że przyczyny jego dojścia do władzy i ustanowienia reżimu politycznego nie są przypadkowe, lecz leżą znacznie głębiej. Prezydent i reżim, który został stworzony, są odzwierciedleniem ogólnego stanu świadomości społecznej. Z jednej strony Łukaszenko – „dziecko systemu sowieckiego”²⁰, z drugiej zaś dziecko społeczeństwa białoruskiego, przywiązane do ziemi, chcącego porządku i stabilności, dla którego pojęcia demokracji i wolności są całkowicie obce. Większość obywateli odbiera A. Łukaszenkę jako swojego, „człowieka z ludu”. Właśnie ten wątek Łukaszenko cały czas podkreślał, mówiąc o tym, iż wyszedł z tej ziemi i zna problemy prostych ludzi.

Postać kierownika republiki zasługuje na oddzielną analizę, zaś w tym artykule skupimy uwagę na podstawowych cechach reżimu politycznego.

I. Białoruski reżim neoautorytarny to skonsolidowany i zinstytucjonalizowany reżim niedemokratyczny, który powstał w wyniku odwrotnych przemian politycznych (deliberalizacji politycznej) i opiera się na rozmaitych formach kontroli, mobilizacji politycznej i legitymizacji, w tym również procedur demokratycznych, ogranicza jednak swobody polityczne, a także opiera się na szerokim poparciu społeczeństwa w wyniku skutecznej polityki społecznej i informacyjnej.

Jednocześnie trzeba wziąć po uwagę to, iż reżim neoautorytarny nie rozszerza praw politycznych (liberalizacja), lecz idzie w kierunku ich ograniczenia, zmienia także pro-

¹⁹ P. Sheremet, S. Kalinina, *Sluchajnyj prezident*, Moskwa 2003, s. 31.

²⁰ *Ibidem*, s. 32.

cedury funkcjonowania instytucji politycznych i publicznych. Reżim tego typu, chociaż zachowuje instytucje, które były wprowadzone w okresie przemian politycznych (wybory, formalne rozdzielenie władz i niezależne media, organizacje pozarządowe), to ich wpływy i autonomia są drastycznie pomniejszane w porównaniu z okresem przemian politycznych (w okresie przejściowym). Inaczej mówiąc, reżim neoautorytarny na Białorusi powstał wskutek klęski przemian demokratycznych i powrotu do praktyk autorytarnych. Niedemokratyczny reżim polityczny, który zaistniał na Białorusi, jest mieszanką różnych elementów sprawowania i funkcjonowania władzy, sposobu kontroli i sterowania społeczeństwem. Mechanizmy, metody, formy kontroli politycznej, socjalnej i ekonomicznej są w znacznym stopniu modernizowane. I tak, reżim nie dąży do kontrolowania prywatnego życia i działalności jednostek, jak to było w ZSRR. Na Białorusi istnieją warunki do rozrywki i konsumpcji, indywidualnej (prywatnej) działalności gospodarczej, co sprzyja dobrowolnej rezygnacji znacznej części społeczeństwa z życia politycznego. Polityka w stosunku do oponentów reżimu opiera się nie na ich całkowitym wyeliminowaniu, lecz na dyskredytacji i marginalizacji struktur opozycyjnych, co zniechęca obywateli do udziału w ruchach czy partiach opozycyjnych.

Białoruski reżim neoautorytarny jest reżimem skonsolidowanym, zinstytucjonalizowanym i scentralizowanym, w którym demokracja, tak jak w czasach poprzedniego reżimu niedemokratycznego, ma wyłącznie atrybutatywne funkcje „maskujące dominację autorytarną”²¹, potrzebne do kontroli i pewnej legitymizacji społecznej. Konsolidacja i instytucjonalizacja reżimu neoautorytarnego polega na podporządkowaniu instytucji demokratycznych rządowi centralnemu, ustanowieniu kontroli nad tymi procedurami, które mogłyby sprzyjać obaleniu tych rządów, a także na utworzeniu nowych instytucji, które sprzyjają stabilizacji reżimu i mobilizacji społecznej.

Jednocześnie funkcjonowanie instytucji państwowych jest możliwe dzięki wykwalifikowanym pracownikom aparatu biurokratycznego. Innymi słowy, reżim neoautorytarny może powstać i funkcjonować tylko we współczesnym państwie.

II. Ważną formą legitymizacji reżimu politycznego są wybory i inne mechanizmy demokracji plebiscytarnej (referendum), co gwarantuje stabilność polityczną i eliminację zagrożeń wewnętrznych. Mówiąc o kampaniach (wyborach) politycznych na Białorusi, należy zaznaczyć, że nie wpisują się one tylko w mechanizm polityczny, ale są także złożonym procesem społecznym i psychologicznym, który z jednej strony prowadzi do atomizacji i konformizmu społeczeństwa, zmusza go do podporządkowania się, z drugiej zaś sprzyja konsolidacji systemu politycznego: „Pozaprawne strategie wyborcze potrzebują wysokiego stopnia koordynacji i dyscypliny. Wymagają niezawodności niższych szczebli władzy, które realizują kontrowersyjne zlecenia i utrzymują je w sekrecie”²².

²¹ L. Diamond, *Thinking about hybrid regime*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2, s. 24.

²² S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: the Emergence in the Post-cold War Era*, Toronto 2004, s. 55.

Oprócz wyborów legitymizacja reżimu może się odbywać za pomocą innych instytucji społecznych, np. cerkwi, ideologii, organizacji masowych. Można stwierdzić, iż białoruski reżim neoautorytarny dysponuje możliwościami mobilizacyjnymi, jest w stanie tworzyć organizacje masowe, które służą zarówno do mobilizacji, jak i do polityzacji społeczeństwa. Prorządowe organizacje pozarządowe odgrywają rolę w procesie kontroli i mobilizacji społecznej. Do prorządowych organizacji pozarządowych należą: Białoruski Republikański Sojusz Młodzieży (BRSM), Białoruska Republikańska Organizacja Pionierska (BRPO), stowarzyszenie Honor, Republikański Sojusz Organizacji Pozarządowych, Republikański Komitet Organizacji Młodzieżowych, Sojusz Pisarzy Białorusi, Białoruski Sojusz Kobiet, Białoruska Federacja Związków Zawodowych i inne. Wśród wszystkich organizacji, które popierają reżim lub były przez niego popierane, warto wymienić przede wszystkim organizacje masowe, takie jak BRPO, BRSM, Biała Ruś i Federacja Związków Zawodowych. Oprócz funkcji, o których już była mowa wyżej, organizacje te pełniły również wiele innych funkcji społecznych i politycznych na rzecz reżimu politycznego:

- mobilizacja,
- socjalizacja,
- rekrutacja i przygotowanie kadr,
- kontrola polityczna nad określonymi grupami społecznymi,
- organizacja i prowadzenie pracy ideologiczno-propagandowej; ideologizacja różnych grup społecznych,
- monopolizacja kanałów wymiany informacji między społeczeństwem i państwem,
- eliminacja organizacji niezależnych ze strefy publicznej i ich wpływów na społeczeństwo.

Masowe organizacje prorządowe są dodatkowym pionem politycznym przenikającym struktury społeczne i państwowe. Na przykład BRBO²³ i BRSM²⁴ orientują się głównie na środowisko młodzieżowe: uczniów i studentów, młodych pracowników państwowych instytucji, w tym szkół, uniwersytetów, pracowników administracji publicznej i przedsiębiorstw państwowych, również na ludzi służących w wojsku i milicji. W każdej z takich instytucji obowiązkowo musi funkcjonować komórka organizacyjna. Dodatkowo inna organizacja – Federacja Związków Zawodowych – zrzesza

²³ Białoruska Republikańska Organizacja Pionierska istnieje od roku 1990, lecz była organizacją marginalną i nie odgrywała żadnej roli w życiu społecznym. Dopiero w roku 1997 przywrócono jej poprzedni status i rolę w systemie edukacyjnym.

²⁴ Białoruski Republikański Sojusz Młodzieży utworzono w 2002 roku podczas zjazdu zrzeszeniowego dwóch organizacji prorządowych: Białoruskiego Sojuszu Młodzieży (BSM) i Białoruskiego Patrio-tycznego Sojuszu Młodzieży (BRSM). Już w roku 2004 liczba członków zjednoczonej organizacji osiągnęła pułap 355 tysięcy. 13 stycznia 2003 roku wprowadzono Ustawę Prezydenta Republiki Białorusi № 16 „O państwowym poparciu zrzeszenia społecznego »Białoruski Republikański Sojusz Młodzieży«”.

pracowników wszystkich instytucji i zakładów państwowych; również funkcję tę pełni quasi-partyjna organizacja Biała Ruś.

W ostatnich latach BRSM liczyła około 490 tys. młodych ludzi od 16 do 30 lat²⁵. Członkami BRPO jest około 526 567 tys. uczniów od 10 do 16 lat, 211 391 tys. dzieci w wieku od 7 do 10 wchodzi w skład organizacji Oktiabriata²⁶. Mimo że zgodnie ze statutami tych organizacji członkostwo w nich jest dobrowolne, w rzeczywistości dołączenie do organizacji jest sugerowane. Zgodnie z dyrektywami wewnętrznymi w szkołach i na uczelniach ponad 50% uczniów musi być członkami BRSM lub BRPO²⁷. W stosunku do młodych ludzi, którzy nie chcą dołączyć do tych organizacji, kierownictwo szkół wykorzystuje różne metody nacisku: groźby widma problemów na egzaminach maturalnych, złe oceny w dyplomach i odpowiednie opinie, które mogą utrudnić dostanie się na studia wyższe. Podobne metody są stosowane również na uniwersytetach.

Reżim neoautorytarny prowadzi aktywną indoktrynację społeczeństwa za pośrednictwem rozwiniętej koncepcji ideologicznej. Polityka reżimu białoruskiego jest nakierowana na wychowanie zwolenników i kształtowanie stałego elektoratu za pośrednictwem edukacji, ideologii i propagandy.

Przy procesie konsolidacji reżimu politycznego na Białorusi odbywał się jednocześnie proces przenikania politycznego i ideologicznego państwa w sfery społeczne.

Kultura, sport, edukacja, nauka jako sfery życia publicznego były podporządkowane celom i interesom reżimu politycznego i nie funkcjonują bez jego kontroli i wpływów ideologicznych. Jest to w pewnym sensie powrót do praktyk reżimów totalitarnych z jednym wyjątkiem – państwo nie dąży do kontroli życia prywatnego obywateli Białorusi. Mają oni szeroką autonomię w takich sferach, jak stosunki seksualne, moda i rozrywka. Mogą również podróżować za granicę, w tym do krajów zachodnich, co w ZSRR było po prostu niemożliwe.

Właśnie w kwestiach dotyczących życia prywatnego w porównaniu z reżimami totalitarnymi reżim białoruski pozostaje bardzo liberalny. Reżim neoautorytarny na Białorusi nie dąży nawet do tego, aby narzucić obywatelom pewne modele zachowań lub moralności, sformułowane przez ideologię i elitę rządzącą. Przeciwnie jest on zainteresowany tym, aby społeczeństwo białoruskie było pogrążone w atmosferze rozrywki, przyjemności cielesnych i konsumpcji, bo właśnie to odciąga uwagę od procesów politycznych. Reżim białoruski nie stawia sobie również za cel stworzenie „nowego człowieka” lub „lepszego społeczeństwa”, do czego dążyły systemy totalitarne.

Lecz autonomia obywatela kończy się tam, gdzie się zaczyna życie publiczne. Tym bardziej jeżeli ma ono powiązanie z polityką i działalnością opozycyjną. Uczestnictwo w życiu publicznym lub politycznym powinno być sankcjonowane przez reżim,

²⁵ I. Kirilenko, O. Pusikova-Galinovskaja, *Trudnyje deti*, „Sovietskaja Bielarus” 19 XII 2009.

²⁶ *Oktiabriata*, organizacja, która kontynuuje tradycję „oktiabria” (radzieckiego października), pierwszy stopień w pionie państwowych organizacji pozarządowych.

²⁷ *Pravda o BRSM iz ust BRSM*, „Belorusskaja Delovaja Gazeta” 29 II 2008, <http://bdg.by/news/news.htm?114704,1>, inf. z 19 XII 2009.

w przeciwnym wypadku taka działalność jest narażona na poważne sankcje ze strony władz.

Jednym z mechanizmów wpływu i kontroli politycznej ze strony reżimu neoautorytarnego na Białorusi stała się ideologia państwowa, która przenikała we wszystkie najważniejsze sfery systemu społecznego.

Praca nad stworzeniem ideologii państwowej jako pewnego systemu ideowo-politycznego rozpoczęła się w roku 2003 po marcowym wystąpieniu prezydenta Łukaszenki na seminarium „O stanie pracy ideologicznej i metodach jej udoskonalenia” skierowanym do pracowników aparatu państwowego.

Elita rządząca bardzo dobrze zdawała sobie sprawę z tego, że opierając się wyłącznie na represjach politycznych i na poparciu obywateli, które wahało się w zależności od wzrostu cen i pensji, ogólnego poczucia bezpieczeństwa, reżim białoruski nie będzie mógł istnieć długo. Były potrzebne dodatkowe środki wpływu na społeczeństwo, które zapewniłyby „stabilne poparcie” dla reżimu i zmniejszyłyby polityczne zagrożenia, a także usprawiedliwiłyby konieczność ucisku i kontroli politycznej oraz zakorzeniłyby cały system polityczny w świadomości obywateli Białorusi.

W swoim wystąpieniu podczas seminarium ideologicznego prezydent Łukaszenko podkreślił: „Społeczeństwo nie może istnieć bez jednolitego zestawu idei, wartości i norm, które jednoczą wszystkich obywateli. Państwo bez ideologii, tak jak i człowiek bez myśli, nie potrafi rozwijać się i żyć, a tym bardziej – przeciwstawiać się wewnętrznym i zewnętrznym wrogom i zagrożeniom. Ideologia dla państwa jest tym samym, czym system odpornościowy dla żywego organizmu”²⁸.

„Ideologia państwa Białoruskiego” – jak brzmi oficjalna nazwa – była wynikiem pewnego przemyślenia naukowo-politycznego, produktem działalności białoruskiej elity intelektualnej, która pracowała w strukturach państwowych. To jest bardzo ważny element w rozumieniu ideologii państwowej na Białorusi, ponieważ, jak zaznaczył Teodor Gieger: „ideologia jest systemem myśli mniej lub bardziej opracowanej intelektualnie i ujętej w formie pisemnej przez intelektualistów lub pseudointelektualistów, albo z ich pomocą”²⁹.

Takie nauki, jak politologia, socjologia, filozofia, są instrumentalnie wykorzystywane w celu teoretycznego i ideologicznego uzasadnienia procesu tworzenia ideologii i „pełnią funkcję usprawiedliwienia polityki państwowej”³⁰. I tak, autorami pierwszej książki o białoruskiej ideologii państwowej pod tytułem *Podstawy ideologii państwa*

²⁸ A.G. Lukashenko, *O sostojanii ideologicheskoy raboty i merach po jeje sovershenstvovaniju*, [w:] *Materialy, postojanno dejstvujushchego seminaru rukovodiashchich rabotnikov respublikanskich i mestnykh gosudarstvennykh organov*, Mińsk 2003, s. 3.

²⁹ T. Gieger, *Die sozial Schichtung des deutschen Volkes*, Stuttgart 1932, s. 77–79, [w:] J. Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*, London 2000, s. 162.

³⁰ O. Shparaga, *Universitet (sociogumanitarne znanije) v politicheskoy topografii Belarusi*, [w:] *Vysshcheje obrazovanie v Belarusi: vyzovy internacionalnosti*, Vilnius 2007, s. 95.

białoruskiego było 13 profesorów i doktorów habilitowanych oraz 11 kandydatów nauk (doktorów) i docentów³¹.

W ten sposób reżim polityczny przez wykorzystanie nauk humanistycznych chciał pokazać całemu społeczeństwu, że tworzenie ideologii państwowej jest procesem racjonalnym, obiektywnym, a nie politycznym. Jednocześnie w procesie tym reżim mocniej przywiązał do siebie elitę intelektualną, utworzył z niej narzędzie ideologiczno-polityczne, co jednocześnie w otwartej przestrzeni publicznej doprowadziło do braku miejsca dla kształtowania intelektualnej myśli alternatywnej i opozycji intelektualnej jako takiej³².

III. Białoruski reżim neoautorytarny ustanawia rozszerzoną kontrolę polityczną, ogranicza możliwości funkcjonowania organizacji opozycyjnych i ich wpływy na społeczeństwo, niemniej jednak dopuszcza do funkcjonowania w społeczeństwie alternatyw politycznych. Państwo nie wykorzystuje terroru politycznego do eliminacji opozycji i zastraszania społeczeństwa. Tym samym represje są jednym z instrumentów walki z opozycją. Ponadto opozycja legalnie bierze udział w procesach politycznych (wyborach), nie jest ona jednak dopuszczana do reprezentatywnych organów władzy, zarówno na poziomie centralnym, jak i na poziomach lokalnych.

Spośród 15 zarejestrowanych na Białorusi partii politycznych siedem to partie opozycyjne: Partia Białoruski Front Ludowy (BNF), Białoruska Partia Socjaldemokratyczna (Gromada), Zjednoczona Partia Obywatelska, Białoruska Partia Lewicy Sprawiedliwy Świat (do roku 2009 Białoruska Partia Komunistów), Konserwatywno-Chrześcijańska Partia Białoruski Front Ludowy, Białoruska Socjaldemokratyczna Gromada, Białoruska Partia „Zielonych”, Socjaldemokratyczna Partia „Narodnej Zgody”. W roku 2008 zarejestrowano ruch, na którego czele stanął kandydat zjednoczonych sił demokratycznych Aleksander Milinkiewicz – Ruch Za Wolność. Oprócz zarejestrowanych partii istnieją też organizacje i partie oraz ruchy działające nielegalnie. Wśród nich najbardziej znane to: organizacje młodzieżowe: Młody Front, Białoruska Partia Wolności, Młodzież BNF, Młodzi Demokraci, Bunt; partie polityczne: Białoruska Chrześcijańska Demokracja, Partia Wolności i Postępu. Zimą 2010 roku powstał nowy ruch opozycyjny „Mów Prawdę” („Gowori Prawdu”). Jak widać, sektor opozycyjny jest bardzo rozmaity i reprezentuje różne kierunki i ideologie, niemniej jednak wszystkie te partie, organizacje i ruchy są bardzo słabe i praktycznie nieznanne większości społeczeństwa. I tak, w roku 2007 zjednoczona opozycja białoruska zorganizowała społeczno-polityczną kampanię „Solidarność” i „Ruch za Wolność” dla popularyzacji opozycji i mobilizacji społeczeństwa, jednak 77,7% obywateli, zgodnie z danymi NISEPI powiedziało, że nic nie słyszeli o tych inicjatywach opozycyjnych³³. Świadczy to o bardzo niskim wpływie opozycji na

³¹ *Osnovy ideologii belorusskogo gosudarstva*, red. S.N. Kniazev, S.V. Reshetnikov, Mińsk 2004, s. 19.

³² Nie oznacza to, że na Białorusi nie było ośrodków opozycji intelektualnej i myśli politycznej. Problem polega na tym, że istniała ona poza marginesem życia publicznego (w przestrzeni wirtualnej – internetowej) i nie miała możliwości wpływania na społeczeństwo białoruskie na szeroką skalę.

³³ NISEPI, Nacionalnyj opros v Janvarie 2007 goda, <http://www.iiseps.org/data07-01-1.html>, inf. z 17 V 2009.

społeczeństwo i o jej nieskutecznej działalności. Co więcej, liderzy różnych organizacji i partii nie tylko nie dążą do stworzenia jedyne go bloku i frontu politycznego³⁴, ale cały czas oskarżają siebie nawzajem o współpracę z reżimem lub Moskwą, o korupcję itd. I chociaż w tej krytyce jest odzwierciedlona rzeczywista sytuacja w szeregach organizacji opozycyjnych, to podobne wypowiedzi wzmocniły argumenty propagandy reżimowej dotyczącej opozycji³⁵. W trakcie kolejnej kampanii wyborczej 2015 (wybory prezydenta) utrwalił się taki fenomen jak opozycja hybrydowa. Głównym przedstawicielem opozycji hybrydowej jest ruch Mów Prawdę, który wystawił do wyborów swojego kandydata – Tacjanę Korotkiewicz. Działalność tego typu wyraża się w pozornej walce z władzą, tworzeniu wizerunku wygodnego przeciwnika i wyklucza jakąkolwiek rzeczywistą konfrontację z reżimem politycznym. Opozycja hybrydowa nie może być rozpatrywana jako czynnik przemian politycznych, lecz jest to jeden z mechanizmów stabilizacji istniejącego systemu. Przedstawiciele takiej opozycji są gotowi do integracji z systemem autorytarnym³⁶. Innymi słowy, opozycja hybrydowa działa dla realizacji celów władzy, lecz nie wyraża interesów społeczeństwa. „Opozycyjność” jest tylko fasadą, markerem, który jest potrzebny dla realizacji „biznesu politycznego”.

IV. Białoruskie państwo zajmuje ważną pozycję w organizowaniu i kontrolowaniu systemu gospodarczego. Jednocześnie pomimo obecności państwa w gospodarce, nie była ona totalna jak w systemach komunistycznych. W systemie gospodarczym Białorusi obecne były elementy gospodarki rynkowej, a mianowicie funkcjonowanie biznesu prywatnego. Innymi słowy, nie było całkowitego powrotu do gospodarki planowej i zlikwidowania elementów gospodarki rynkowej. Ten model gospodarczy otrzymał definicję „socjalizmu rynkowego”. Istota tego modelu gospodarczego polegała na „kształtowaniu społecznie zorientowanej, wieloukładowej gospodarki rynkowej, przy

³⁴ Wszystkie próby wyłonienia jedyne go kandydata opozycji w trakcie kampanii prezydenckich, np. w kampaniach 2006 i w roku 2010, kończyły się klęską i w końcu prowadziły do jeszcze większej konfrontacji wśród opozycji. Po wyborach w 2006 r. jedyne obóz opozycyjny Zjednoczone Siły Demokratyczne rozpadł się, a w roku 2010 w wyborach brało udział ośmiu kandydatów opozycji.

³⁵ Media państwowe dość często wykorzystywały autokrytykę przedstawicieli opozycji, aby udowodnić społeczeństwu, że opozycja jest słaba, marginalna i uzależniona od grantów zachodnich. I tak, wydawnictwo administracji prezydenta Republiki Białorusi „Planieta” w trakcie prezydenckiej kampanii wyborczej regularnie drukowało artykuły krytykujące opozycję, w których propagandyści wykorzystywali właśnie słowa i krytykę przedstawicieli tej samej opozycji: „Finansowanie zachodnie, w tym kształcie, jaki miało, sprzyjało moralnemu rozluźnieniu opozycjonistów. Świadomość patriotyczna związała się z przedsiębiorczością. Nieoczekiwanie stało się zrozumiałe, iż w sprawozdaniach na temat pieniędzy wydanych na walkę o ustanowienie wartości liberalno-demokratycznych można włączyć opłatę własnych wysiłków patriotycznych. Tak się narodziła korupcja w szeregach opozycji białoruskiej /W. Orgisz/”. „Planieta” lipiec 2005, № 3, s. 55. Wiaczesław Orgisz, profesor socjologii, działacz opozycji, członek Białoruskiej Partii Socjaldemokratycznej (Gromada).

³⁶ P. Usau, *Bajkot: na szlachu da novaga adradżennia*, „Svaboda.org” 04.10.2015, <http://www.svaboda.org/content/pavel-vusau-bajkot/27285373.html>, inf. z 20 II 2016.

równorzędnym funkcjonowaniu państwowej i prywatnej własności oraz z różnymi formami działalności gospodarczej³⁷.

Sektor państwowy zajmował dominującą pozycję w gospodarce. W latach 2007–2008 75% PKB wytworzono w sektorze państwowym³⁸. Własność państwowa przeważała w przemyśle ciężkim. Mniej niż 1/10 przedsiębiorstw sektora państwowego wytworzyło 70% całości produkcji przemysłowej³⁹.

Mocna pozycja państwa utrzymuje się również w rolnictwie, gdzie funkcjonuje 2,5 tys. kolchozów i sowchozów, które produkują do 90% produktów spożywczych na Białorusi: zboże – 96%, mięso – 89%, mleko – 86%, ziemniaki – 86,9%⁴⁰. Do roku 2010 sytuacja w systemie gospodarczym Białorusi pozostawała bez zmian⁴¹.

Bez względu jednak na kontrolę państwową i planowe sterowanie ekonomią reżim neoautorytarny był otwarty na inwestycje zagraniczne w realny sektor gospodarczy. Jednak tylko państwo miało całkowity monopol na otrzymywanie i samodzielne rozdzielanie i kierowanie inwestycji i kredytów do różnych sektorów gospodarki państwowej.

Dbą o realizację programów społecznych, zapewnia bezpieczeństwo swoim obywatelom, co gwarantuje stałe poparcie społeczne dla reżimu. Rozwój gospodarczy, który sprzyja podwyższeniu poziomu życia społeczeństwa, powoduje utworzenie szerokiego poparcia dla reżimu politycznego ze strony społeczeństwa, co z kolei legitymizuje go pomimo ograniczeń swobód obywatelskich.

Podsumowanie

Chociaż każdy reżim polityczny w końcu wyczerpuje swoje zasoby i jest zmuszony do transformacji lub degradacji, Aleksander Łukaszenko nie jest osobą, która zgodzi się na ograniczenie władzy personalnej i będzie dążył do jej utrzymania za wszelką cenę. W konsekwencji reżim będzie degradować, czyli innymi słowami stosować narzędzia polityczne (kontrolę państwową, represje) do rozwiązywania problemów gospodarczych i społecznych w celu utrzymania władzy w warunkach narastającego niezadowolenia społecznego.

Moim zdaniem społeczeństwo białoruskie nie jest w stanie w warunkach funkcjonowania reżimu neoautorytarnego zorganizować skuteczny opór i doprowadzić do obalenia reżimu. Zmiany polityczne na Białorusi odbędą się nie w wyniku wzmocnie-

³⁷ V. Rudenkov, *Razvittije ekonomiki Belarusi: model' i problemy*, „Belorusskij žurnal mezdunarodnogo prava i mezdunarodnych otnoshenij” 2003, nr 1, http://evolutio.info/index2.php?option=com_content&task=view&id=617&pop=1&page=0&Itemid=54, inf. z 2 III 2010.

³⁸ Ministerstvo Finansov Respubliki Belarus, *O socialno-ekonomicheskom položenii Respubliki Belarus i sostojanii gosudarstvennyh finansom*, Minfin.gov.by, <http://www.minfin.gov.by/rmenu/budget/analytic-data/year07/ys07/>, inf. z 18 X 2009.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Selskoje choziajstvo v Respublikie Belarus. Statisticheskij zbornik*, Mińsk 2011, s. 283.

⁴¹ *Niskoefektivnyje predprijatija v Belarusi buduj peredany v chastnuju sobstvennost*, Belta.by, 8 XI 2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Nizkoeffektivnyje-predprijatija-v-Belarusi-budut-peredany-v-chastnuju-sobstvennost_i_581097.html, inf. z 10 XI 2011.

nia nacisku społecznego, a tym bardziej w wyniku działalności opozycji, lecz w rezultacie procesu wewnętrznego osłabienia reżimu politycznego. Dzisiaj nie ma jednak podstaw, aby twierdzić, iż proces wewnętrznego osłabienia reżimu ma miejsce lub nastąpi w najbliższych latach.

Ogólnie rzecz biorąc, jestem daleki od twierdzenia, iż niedługo wszystkie państwa staną się demokratyczne. Autorytaryzm w życiu politycznym ludzkości przetrwa, lecz jego formy się zmieniają. Innymi słowy, będzie on ewoluował. Formy kontroli politycznej staną się bardziej subtelne i wyrafinowane, a otwarte represje zostaną zastąpione innymi formami eliminacji i izolacji oponentów. Reżimy niedemokratyczne staną się bardziej technologiczno-informacyjne, powoli przekształcając się w reżimy neoautorytarne.

Streszczenie: Na Białorusi ukształtował się reżim neoautorytarny – skonsolidowany i zinstytucjonalizowany ustrój niedemokratyczny, który powstał w wyniku procesów odwrotu od demokratyzacji. Opiera się on na rozmaitych formach kontroli, mobilizacji politycznej i legitymizacji, w tym również procedur demokratycznych, ogranicza jednak swobody polityczne, a także opiera się na szerokim poparciu społeczeństwa w wyniku skutecznej polityki społecznej i informacyjnej. Niedemokratyczny reżim polityczny na Białorusi jest mieszanką radzieckich i postradzieckich elementów sprawowania i funkcjonowania władzy, sposobu kontroli i sterowania społeczeństwem. W odróżnieniu od czasów ZSRR reżim nie dąży do kontrolowania prywatnego życia i działalności jednostek, nie ogranicza rozrywki i konsumpcji, tworzy warunki dla indywidualnej (prywatnej) działalności gospodarczej. Powyższe działania sprzyjają dobrowolnej rezygnacji znacznej części społeczeństwa z życia politycznego, zniechęcają do udziału w ruchach lub partiach politycznych. W stosunku do oponentów politycznych reżim nie prowadzi działań do ich całkowitego wyeliminowania, lecz politykę dyskredytacji i marginalizacji. Zmiany reżimu politycznego na Białorusi mogą nastąpić nie w wyniku oddolnych nacisków społecznych lub działań opozycji, lecz w rezultacie procesu jego wewnętrznego osłabienia.

Słowa kluczowe: Białoruś, reżim neoautorytarny, postradziecki, demokratyzacja

Belarus – “neauthoritarianism with a human face”?

Abstract: Neauthoritarian regime has been established in Belarus, providing consolidated and institutionalized undemocratic regime, resulted by a process of retreat from democracy. It is based on various forms of control, political mobilization and legitimacy, including democratic procedures, but limits political freedoms and enjoys wide public support, which is a result of effective social and information policies. Undemocratic political regime in Belarus is a mix of Soviet and post-Soviet elements of exercising power and using particular methods of governing and control over society. Unlike during Soviet times, the regime does not seek to control private life and activities of individuals, neither it limits entertainment and consumption, while provides the conditions for an individual (private) business. These activities encourage significant part of the society to voluntarily resign from political life, discourage participating in movements or political parties. The regime does not try to eliminate its political oppo-

nents, but conducts the policy of discrediting and marginalization of them. Changes of political regime in Belarus might occur not in consequence of social pressure or the opposition's activities, but as a result of weakening of the regime from inside.

Keywords: Belarus, neoauthoritarian regime, post-Soviet, democratization

Беларусь – «неоавторитаризм с человеческим лицом»?

Аннотация: В Беларуси сформировался неоавторитарный режим – консолидированный и институционально оформленный недемократический режим, который возник в результате отхода от демократии. Он основывается на различных формах контроля, политической мобилизации и легитимизации, в том числе демократических процедур, однако ограничивает политические свободы, а также имеет широкую поддержку общества ввиду эффективной социальной и информационной политики. Недемократический политический режим в Беларуси представляет собой сочетание советских и постсоветских элементов осуществления и функционирования власти, способа контроля и управления обществом. В отличие от времен СССР, этот режим не стремится контролировать личную жизнь и деятельность индивидуума, не ограничивает развлечений и потребления, создает условия для индивидуальной (личной) хозяйственной деятельности. Эти действия способствуют добровольному отказу значительной части общества от политической жизни, отбивают желание участвовать в политических движениях или партиях. По отношению к противникам политический режим не проводит действий, направленных на их полную ликвидацию, но политику маргинализации и дискредитации. Изменение политического режима в Беларуси может произойти не в результате общественного давления снизу или действий оппозиции, но ввиду процесса его внутреннего ослабления.

Ключевые слова: Беларусь, неоавторитарный режим, постсоветский, демократизация

Bibliografia

Monografie i artykuły naukowe

- Antanovich N., *Politieskaya nauka v Respublikie Belarus: problemy stanovlenija i razvitija*, „Palitycznaja Sfera” 2004, nr 3.
- Bondar P.I., Bondar U.P., *Politologia*, Mińsk 2003.
- Bobovich V.I., Soslovskaja E.I., *Politologia*, Mińsk 2006.
- Diamond L., *Thinking about hybrid regime*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2.
- Gieger T., *Die sozial Schichtung des deutschen Volkes*, Stuttgart 1932, s. 77–79, [w:] J. Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*, London 2000.
- Ioffe G., *Culture Wars, Soul-Searching, and Belarusian Identity*, „East European Politics and Societies 21” 2007, nr 2.
- Korosteleva E., Lawson C., Marsh R., *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, London 2003.
- Levitsky S., Way L.A., *Competitive Authoritarianism: the Emergence in the Post-cold War Era*, Toronto 2004.

Lukashenko A.G., *O sostojanii ideologicheskoy raboty i merach po jeje sovershenstvovaniju*, [w:] *Materialy, postojanno dejstvujushchego seminara rukovodiashchich rabotnikov respublikanskich i mestnych gosudarstvennyh organov*, Mińsk 2003.

Melnik V.A., *Gosudarstvennaja ideologija Republiki Belarus, konceptualnyje osnovy*, Mińsk 2007.

Osnovy ideologii belorusskogo gosudarstva, red. S.N. Kniazev, S.V. Reshetnikov, Mińsk 2004.

Rudencov V., *Razvitiye ekonomiki Belarusi: model' i problemy*, „Belorusskij Žurnal Mezdunarodnogo Prava I Mezdunarodnyh Otnoshenij” 2003, nr 1.

Selskoje choziajstvo v Respublikie Belarus. Statisticheskij zbornik, Mińsk 2011.

Sheremet P., Kalinina S., *Sluchajnyj prezident*, Moskwa 2003.

Shparaga O., *Universitet (sociogumanitarnoje znanije) v politicheskoy topografii Belarusi*, [w:] *Vysshceje obrazovanije v Belarusi: vyzovy internacionalnosti*, Vilnius 2007.

Shushkievich S., *Neokommunizm v Belarusi*, Smoleńsk 2002.

Zakaria F., *The Future of Freedom. Illiberal Democracy At Home and Abroad*, New York–London 2003.

Artykuły prasowe

Belarus from Dictatorship, „The Jamestown Foundation Prism a Biweekly on the Post-Soviet States 3” 1997, nr 14, <http://potupa.iatp.by/articles/1997/e/fledglingdemmovement.htm/>

Chernov V., *Avtoritarnyj režim v Belarusi: charakter, zapas prochnosti, warianty transformacii*, „Adkrytaje Gramadstva” 1998, nr 4, <http://www.data.minsk.by/opensociety/106/2.html/>

Kapitanin V., *Oppozicionery na chužbinie. Zenon Poznika i Semion Shareckij o lukashizmie i rossijskom shovinizmie*, „Kijevskie Vedomosti”, <http://kipiani.org/plain.cgi?/>

Kirilenko I., Pusikova-Galinovskaja O., *Trudnyje deti*, „Sovietskaja Bielarus” 19 XII 2009.

Rubinov A., *Tupiki krestovogo pohoda za demokratiju*, „Sovetskaja Belorussija” 27 X 2006.

Suzdalcev A., *Belorus-Baltijskij kanal. Lukashizm*, „Nashe Mnienije” 15 X 2004, http://www.nmnby.org/pub/081104/bel_balt.html/

Usau P., *Bajkot: na szlachu da novaga adradžennia*, „Svaboda.org” 4 X 2015, <http://www.svaboda.org/content/pavel-vusau-bajkot/27285373.html/>

Źródła internetowe

„Belaruskaya Pravda”, <http://belprauda.org/>

„Belorusskaja Delovaja Gazeta”, <http://bdg.by/>

Belta.by, <http://www.belta.by>

Ministerstvo Finansov Republiki Belarus, <http://www.minfin.gov.by/>

NISEPI, Nacionalnyj opros v Janvarie 2007 goda, <http://www.iiseps.org/>

Oficialnyj sajt prezidenta RB, <http://www.president.gov.by/>

„Płanieta” 2005, № 3, <http://planeta.by/issue/200507>